

Лука ФИЛИПОВИЋ*

САВЕЗ КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПРВИ
ПОКУШАЈ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МЕДИТЕРАНСКЕ
КОНФЕРЕНЦИЈЕ КОМУНИСТИЧКИХ ПАРТИЈА
ЕВРОПЕ 1967–1968. ГОДИНЕ

ABSTRACT: Czechoslovakian crisis and student rebellions in Western Europe and United States were just some of the aspects of global turmoil that may have influenced a certain number of contemporary historians to mark the year 1968 as the turning point in social and political history of the later half of the 20th century. Alongside these events, communist parties of Western and Eastern Europe were going through a long period of subtle conflicts, while forming interest and ideological blocks that will later play a crucial role in the events that became known as the great schism of the socialist world, when the Soviet party finally lost the influence over the future eurocommunist parties, which was a period also marked by the sudden rise of the international influence of the League of Communists of Yugoslavia. Therefore, the aim of this paper is to contribute to the scientific research of the Yugoslav role in the events that predated and may have influenced the stated conflicts between the communist parties of Eastern and Western Europe, of which some aspects best came to light in the case of the failed attempt of Yugoslav and Italian communists to organize an international conference of the Marxist parties of Mediterranean. The paper is based upon the results of the research that included the unpublished sources from the historical archives of former Yugoslavia, which were analysed by implementation of the traditional historical method, as well as analysis of the scientific literature which provided social and ideological context of the researched historical events.

KEY WORDS: Eurocommunism, democratic socialism, League of Communists of Yugoslavia, Communist Party of Italy, Josip Broz Tito, Luigi Longo, Giancarlo Pajetta.

* Аутор је научни сарадник у Институту за савремену историју, Београд.

Формирање реформистичког и антиреформистичког табора комунистичких партија Европе

Резултати досадашњих историјских и социолошких истраживања наводе на веома разноврсне одговоре на питање у којој мери су велике економске, политичке и културне промене у Западној Европи током прве две послератне деценије имале утицаја на процесе поновног проналажења старих и формирања нових идеја о прилагођавању партијских идеологија марксистичких партија Европе локалним друштвеним околностима и историјским посебностима.¹ Док је међу европским социјалистима и у круговима академске левице трајала дебата критичара и бранилаца идеје о универзалној применљивости болшевичког социјалистичког модела, комунистичке партије Медитерана постепено су се удаљавале из сфере утицаја Комунистичке партије Совјетског Савеза и приближавале другим партијама и покретима левице у својим земљама (у случају КП Италије и Француске) или пак другим левичарима у емиграцији (у случају КП Шпаније и Грчке).² Аутори извештаја партијских институција Савеза комуниста Југославије већ средином педесетих година XX века проценили су да ће процеси сталног проширивања социјалних политика „државе благостања“ (*welfare state*) у Италији и Француској допринети даљем успону политичке моћи радничких синдиката и потрошачке моћи радничке класе, што ће приморати чак и оне струје италијанских и француских комуниста које не теже већем степену независности од утицаја совјетске партије да своје ставове прилагођавају интересима локалних бирача и све сложенијим променама друштвене стварности.³

Чланови дирекција комунистичких партија Источног и Западног блока слагали су се у проценама да се, након што је СФР Југосла-

¹ Ioannis Balampanidis, „Eurocommunism and social democracy“ in: *Eurocommunism: From Communist to Radical European Left* (London: Routledge, 2015), 138-158, Andre A. Sant’Ana and Leonardo Weller, „The Threat of Communism during the Cold War: A constraint to social inequality”, *Comparative Politics*, Vol.52, No.3 (2020), 359–381, M. D. Brewer, J. Stonecash, „The Threats of Communism, Socialism and Redistribution”, in: *Polarization and the Politics of Personal Responsibility*, ed. by M.D. Brewer (Oxford: Oxford University Press, 2015), 91–109, John H. Goldthorpe and others „The Affluent Worker and the Thesis of Embourgeoisment: Some preliminary research findings“, *Sociology*, Vol. 1, No. 1 (1967), 11-37.

² АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-712-779, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-210-255, Извештаји о значајним ставовима КПШ, КПИ, КПГ и КПФ.

³ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-213, Информације о неким питањима сарадње са КП Француске, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392–426, Извештаји о политичкој и друштвеној ситуацији у Италији.

вија изашла из периода послератне финансијске оскудице, дипломатског превирања између блоковских утицаја и сукоба са Совјетским Савезом који је изазвао вишегодишњу изолацију југословенске партије у „социјалистичком свету“, Савез комуниста Југославије налазио на путу сталне експанзије свог утицаја у сфери односа комунистичких партија Европе, али и нових левичарских покрета који су настали у бившим колонијама европских сила.⁴ Поред борбе за престиж у хијерархијским односима марксистичких партија Европе и света, неуспех покушаја зближавања југословенских комуниста са утицајним социјалистичким и социјалдемократским партијама централне и северне Европе могао је имати утицаја на незваничну одлуку руководства југословенске партије да константно повећава количину пажње и ресурса које је Савез комуниста Југославије улагао у зближавање са комунистичким партијама Медитерана.⁵ Примера ради, анализирани извори показују да је непосредно након поновног успостављања сарадње југословенске са шпанском и грчком партијом дошло до обнове програма финансијске помоћи југословенских партијских и државних институција шпанским и грчким комунистима.⁶

Када су италијански комунисти средином шездесетих година XX века поверили представницима југословенске партије да планирају не само постепене реформе политичке праксе, већ и прилагођавање партијске идеологије Комунистичке партије Италије новим историјским околностима и друштвеним посебностима различитих регија Апенинског полуострва, чланови руководства југословенске партије понудили су да Савез комуниста Југославије и државне институције СФРЈ учествују у организацији и финансирању бројних заједничких активности југословенских и италијанских комуниста, као и представника оних марксистичких партија Европе које су убрзо означене као „реформистички блок“.⁷ Док су највеће комунистичке партије Западног блока раз-

⁴ АЈ, КПР, I-3-a/44-37, Пријем генералног секретара КПИ Луиђија Лонга, АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ С. Кариља код Ј. Б. Тита, АЈ, КПР, I-3-a/101-121, Посета делегације КП СССР-а.

⁵ Nikola Mijatov, *Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950-1958)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019), 13-20, Aleksandar Miletic, „Political Parties and Movements as Alternative Options for Yugoslavia’s Policy of International Cooperation“, in: *On The Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia Between Alliances and Neutrality/Non-Alignment* ed: S. Mičić and J. Čavoški (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 289-333.

⁶ АЈ, КПР, I-3-a/110-3, Пријем генералне секретарке КПШ Долорес Ибарури и њеног заменика Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита на Брионима 1965. године, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/I-82-110, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-1-723, Информације о помоћи КПШ и КПГ.

⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, Стенографске белешке разговора са представницима КП Италије.

матрале начине да започну дуге процесе промене своје партијске идеологије, а да притом избегну сукоб са Комунистичком партијом Совјетског Савеза, највеће партије Источног блока тражиле су да совјетска партија формално дефинише оштре критичке ставове о оним европским марксистима који су разматрали могућност напуштања традиционалног формирања партијских политика прилагођавањем принципа болшевичког социјалистичког модела локалним околностима појединих европских држава. Италијански и југословенски комунисти проценили су да се зближавањем руководства оних партија које највише страхују од унутрашње побуне реформистичких струја, односно комунистичких партија Источне Немачке, Пољске и Чехословачке, полако формира тзв. „антиреформистички блок“ комунистичких партија Европе, коме се постепено приближава и Комунистичка партија Француске.⁸

Идеја о стварању алтернативе конференцијама које је контролисала совјетска партија – Разговори Јосипа Броза Тита и Луиђија Лонга

Питање организације и одређивања тема дискусије на конференцијама комунистичких партија постало је нарочито значајно управо у тренутку када су реформистичке струје у многим комунистичким партијама Европе и света отворено иступиле са захтевима за променама партијских идеологија, али и променама хијерархијских односа партија чланица Међународног радничког покрета.⁹ Ранији сукоби комунистичких партија Југославије, Мађарске и Кине са КП Совјетског Савеза пре или касније доводили су до колективне осуде руководства оних партија које су критиковале болшевички социјалистички модел на глобалним или регионалним конференцијама комунистичких партија Европе или скуповима партија МРП-а.¹⁰ Улогу организатора наведених конференција готово традиционално је узимала совјетска партија или пак номинално нека од оних партија земаља Источног блока чије је руковод-

⁸ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-210-255, Инфорамције о питањима сарадње са КП Француске.

⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/I-712-779, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-210-255, Извештаји о значајним ставовима КПИ, КПШ, КПФ и КПГ.

¹⁰ Mark Kramer, „Stalin, The split with Yugoslavia, and Soviet-East European Efforts to resist controle“, in: *Stalin and Europe, Immitation and Dommination 1928–1953*, ed. by: R. Brandon, T. Snyder (Oxford: Oxford University Press, 2014), 295–316, P. Roberts, „The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World“, *Journal of Cold War Studies*, 1 (2010), 120–138, D.T. Teszar, „The Hungarian Connection: the 1956 Hungarian Revolution ant its impact on Mao Zedong’s Domestic Policies in the late 50s“, *Global Politics Review*, Vol 1. No. 1 (2015). 18–34.

ство тренутно било у блиским односима са политбироом совјетске партије у Москви.¹¹ Од средине шездесетих година XX века, италијански и шпански комунисти, као и реформистичке струје у комунистичким партијама Француске и Грчке, истицали су очекивања да ће управо светска или макар европска конференција комунистичких партија у организацији совјетске партије одредити смернице промена партијске идеологије и колективне ставове о реформама партијских политика, које би затим следиле појединачне марксистичке партије.¹²

Током посета генералних секретара комунистичких партија Италије и Шпаније СФР Југославији 1967. године, питање организације светске конференције комунистичких партија разматрано је у контексту покретања заједничких акција којима би се могло утицати на развој ставова совјетске партије о захтевима реформистичких струја у комунистичким партијама Европе.¹³ Током разговора са Јосипом Брозом Титом вођених у јануару 1967. године, генерални секретар италијанске партије, Луиђи Лонго, изнео је процену да би се Совјети можда могли убедити да сазову конференцију која би се бавила питањима прилагођавања партијских идеологија новим друштвеним и политичким околностима уколико би Савез комуниста Југославије и Комунистичка партија Италије заједнички одредили и током дужег времена суптилно али упорно износили захтеве да се оваква конференција одржи.¹⁴ У складу са својим уверењем о прогресивним тенденцијама Брежњевљеве администрације, Сантјаго Кариле је изразио ентузијазам према могућности успеха планова југословенских и италијанских комуниста и понудио да шпанска емиграција својим неформалним утицајима и симболичким значајем¹⁵ у СССР-у покуша да допринесе планираним притис-

¹¹ АЈ, КПР, I-2/68, Припреме за конференцију комунистичких партија Европе у Брлину 1976. године.

¹² АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-527-536, Разговори са члановима КПИ о друштвеној и политичкој ситуацији на Медитерану, информације о раду на припремама конференције КП Медитерана.

¹³ АЈ, КПР, I-3-a/44-34, Посета Луиђија Лонга, АЈ, КПР, I-3-a/44-37, Пријем Луиђија Лонга код Јосипа Броза Тита, АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариле код Јосипа Броза Тита, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/I-77, О боравку генералног секретара КП Шпаније.

¹⁴ АЈ, КПР, I-3-a/44-37, Пријем Луиђија Лонга код Јосипа Броза Тита.

¹⁵ Интересантно је да су Совјети на саветовању КП Европе у Москви након интервенције земаља ИБ у Чехословачкој покренули неформалне разговоре са шпанским комунистима како би спречили да шпанска партија отворено изнесе критике улоге совјетске партије у догађајима у Чехословачкој, процењујући да би симболички значај шпанске партије у перцепцијама руководства партија МРП-а али и совјетске јавности могао утицати на јавно мњење у „социјалистичком свету“ али и у самом СССР-у (АЈ, КПР, I-4-b/7).

цима на руководство совјетске партије.¹⁶ Истовремено, многе комунистичке и социјалистичке партије тзв. „Трећег света“ тражиле су да управо Савез комуниста Југославије пренесе Совјетима захтеве ових партија да се коначно организује конференција партија Међународног радничког покрета која би легитимизовала и усмерила реформистичке тенденције у овим партијама.¹⁷

Ипак, већ током посете делегације Комунистичке партије Италије у августу постало је јасно да је руководство италијанске партије изгубило поверење да би било каква конференција у организацији КП СС-СР-а могла донети афирмативне закључке о прогресивним променама и реформистичким тенденцијама појединих комунистичких партија.¹⁸ Тек нешто касније, Кариљо и његови сарадници подржали су ставове италијанских комуниста о неопходности сарадње југословенске, шпанске и италијанске партије с циљем организације конференције која би представљала алтернативу светској конференцији у организацији Комунистичке партије Совјетског Савеза.¹⁹ До промене у ставовима руководства комунистичких партија Италије и Шпаније дошло је у епилогу серије састанака представника комунистичких партија Европе који су током лета 1967. године одржани у Совјетском Савезу.²⁰ Током ових састанака управо су представници Новотнијевог руководства²¹ КП Чехосло-

¹⁶ АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита.

¹⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-456-514, Разговори са члановима КПИ о ставовима марксистичких партија Европе и света, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-527-536, Разговори са члановима КПИ о друштвеној ситуацији на Медитерану.

¹⁸ АЈ, КПР, I-3-a/44-38, Посета делегације КП Италије на челу са генералним секретаром Л. Лонгом.

¹⁹ АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита.

²⁰ АЈ, КПР, I-3-a/27-96, Посета делегације КП Француске на челу са Валдеком Рошеом.

²¹ Чланови руководства југословенске партије касније су проценили да је инсистирање Новотнијевог руководства чехословачке партије, као и комунистичких партија Источне Немачке и Пољске, односно друге две велике партије „антиреформистичког блока“ комунистичких партија, да совјетска партија спречи разговоре о заједничким реформама партијских политика током конференција и других сусрета марксистичких партија Европе, била последица страха од растућег утицаја реформистичке струје у самој чехословачкој партији. Само неколико месеци након састанка представника комунистичких партија Источне и Западне Европе у Варни крајем августа 1967. године, у чехословачкој партији је почела побуна реформистичке струје која ће се завршити Брежњевљевом арбитражом и усвајањем Дубчековог акционог програма крајем марта 1968. године. Притом, потребно је приметити да је Савез комуниста Југославије још од 1965. године одржавао срдачне односе са реформистичком струјом чехословачке партије, а нешто касније су југословенски комунисти формирали прве политике пружања финансијске и других врста помоћи чехословачким реформистима (АЈ, КПР, I-3-a/19-12, Посета генералног секретара КП Словачке, Александра Дубчека, пријем А. Дубчека код Ј.Б. Тита).

вачке уз подршку руководства комунистичких партија Источне Немачке и Пољске тражили да материјали за дискусију на свим будућим међународним састанцима партија МРП-а, а нарочито на конференцијама и саветовањима комунистичких партија Европе, буду припремљени иза затворених врата у Кремљу и у присуству само одабраних представника руководства појединих комунистичких партија земаља Источне Европе.²²

Након састанака у СССР-у, Луиђи Лонго и Валдек Роше са представницима комунистичких партија Италије и Француске дошли су право у СФР Југославију, где су у току исте недеље, али у одвојеним аудијенцијама, примљени од стране Јосипа Броза Тита и представника Савеза комуниста Југославије.²³ Представници француске партије нагласили су задовољство исходом састанака у Совјетском Савезу, замерајући притом Новотнијевом, Улбрихтовом и Гомулкиом руководству једино то што им Совјети указују веће поверење у борби против реформистичких тенденција у партијама МРП-а него партијској дирекцији Комунистичке партије Француске, која се већ годинама бори против истих тенденција на француској левици.²⁴ Упркос томе, Валдек Роше и његови сарадници истицали су да је Комунистичкој партији Француске поверено да организује посебне састанке комунистичких партија Европе, покушавајући притом да заинтересују представнике Савеза комуниста Југославије за учешће у овим активностима.²⁵ Италијански комунисти били су разочарани закључцима састанака са совјетским руководством и инсистирали су да Савез комуниста Југославије учествује у одређивању тема дискусија и броја учесника на медитеранској конференцији комунистичких партија, чија је организација поверена Комунистичкој партији Италије.²⁶

Планови о сарадњи југословенских и италијанских комуниста ради заједничке организације медитеранске конференције комунистичких партија

²² АЈ, КПР, I-3-a/44-38, Посета делегације КП Италије на челу са генералним секретаром Л. Лонгом.

²³ АЈ,СКЈ,507-IX,48/I-392-426, АЈ,СКЈ,507-IX,30/I-210-255, Анализе разговора са делегацијама КПИ и КПФ.

²⁴ АЈ, КПР, I-3-a/27-96, Посета делегације КП Француске на челу са Валдеком Рошеом.

²⁵ Касније процене аутора извештаја партијских тела југословенске партије нагласиле су закључак да су „посебни састанци“ о којима су говорили чланови делегације француске партије били осмишљени са циљем да разбију и партикуларизују традиционалне групе учесника КП Европе, али и да допринесу „крсташко-месијанском рату“ КП Француске и КП СССР-а против реформистичких струја марксистичких партија Европе (АЈ,СКЈ,507-IX,30/I-210-255, Инфорамције о питањима сарадње са КП Француске).

²⁶ АЈ, КПР, I-3-a/44-38, Посета делегације КП Италије на челу са генералним секретаром Л. Лонгом.

тичких партија подразумевали су да, поред комунистичких партија капиталистичких земаља Медитерана, у конференцији потенцијално учествују и представници оних марксистичких, али и других левичарских партија и покрета земаља Блиског истока и Северне Африке чију идеологију представници Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије одреде као прогресивну.²⁷ Прве нацрте тема дискусије за медитеранску конференцију саставили су Јосип Броз Тито и Луиђи Лонго са сарадницима током августа 1967. године, а након тога су ови планови значајно проширивани на многим консултативним састанцима представника две партије све до јуна 1968. године.²⁸ Наведени планови подразумевали су да најважнија питања за дискусију, поред кризе на Блиском истоку и успона крајње деснице на Медитерану, буду управо питања нових идејних кретања у развоју марксистичке мисли у свету и питање прилагођавања партијских идеологија и политика потребама нових друштвених и политичких околности.²⁹ Представници југословенске и италијанске партије сложили су се да у организацију конференције треба укључити и шпанске комунисте у емиграцији, па су партијска тела и представници Савеза комуниста Југославије почели да постепено упознају Сантјага Кариља и његове сараднике о плановима о медитеранској конференцији, које су чланови руководства шпанске партије са ентузијазмом подржали.³⁰ Ипак, потребно је приметити и да, у разговорима италијанских и југословенских комуниста, укључивање шпанске партије у емиграцији у заједничке планове никада није имало онај значај који су аутори извештаја партијских тела југословенске партије давали амбицијама две највеће марксистичке партије Медитерана, да за учешће у организацији медитеранске конференције придобију представнике Комунистичке партије Грчке у земљи.³¹

²⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-456-514, Разговори са члановима КПИ о ставовима марксистичких партија Европе и света, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-527-536, Разговори са члановима КПИ о друштвеној ситуацији на Медитерану.

²⁸ АЈ, КПР, I-3-a/44-34, Посета Луиђија Лонга, АЈ, КПР, I-3-a/44-37, Пријем Л. Лонга код Ј.Б. Тита, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-420, Информације о консултативним састанцима са КП Италије у Београду и Риму.

²⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Разговори са члановима КПИ о развоју односа партија европске левице.

³⁰ АЈ, КПР, I-3-a/44-38, Посета делегације КП Италије на челу са генералним секретаром Л. Лонгом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, Преписка са представницима и партијским телима КП Шпаније.

³¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Разговори са члановима КПИ о развоју односа партија европске левице.

Планови о проширивању утицаја реформистичког блока кроз организацију европске и светске конференције комунистичких партија

Поред питања организације конференције која ће расправљати о захтевима реформистичких струја у партијама Међународног радничког покрета, веома актуелно у разговорима вођеним приликом сусрета представника Савеза комуниста Југославије са шпанским, италијанским и грчким комунистима било је питање организације трајне институције окупљања и дискусије представника комунистичких партија Европе.³² Совјетска партија често је организовала саветовања европских комуниста у Москви, а руководства Комунистичке партије Француске и партија земаља Источне Европе делила су уверење да оваква саветовања представљају најважнију, али и једину неопходну форму редовних сусрета европских комуниста.³³ Такође, совјетска партија или друге партије блиске совјетском руководству најчешће су имале улогу организатора европских конференција комунистичких партија. Шпански и италијански комунисти испољавали су различите критичке ставове према наведеним облицима окупљања марксистичких партија Европе током шездесетих година XX века, а у одређеним тренуцима ставове италијанских и шпанских комуниста подржавали су чланови дирекције Комунистичке партије Француске и грчки комунисти у земљи, али и у емиграцији.³⁴ Напослетку су, током посета Лонга и Карилја СФР Југославији 1967. године, генерални секретари италијанске и шпанске партије као једини могући исход европских конференција и саветовања комунистичких партија Европе означили колективно потврђивање ставова КП СССР-а, који су члановима руководства медитеранских партија изгледали као све мање наклоњени оним реформистичким тенденцијама које је совјетски политбиро испољавао током првих година након доласка Брежњевљеве администрације на власт у Совјетском Савезу.³⁵

³² АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-712-779, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-210-255, Извештаји о значајним ставовима КПИ, КПШ, КПФ и КПГ.

³³ АЈ, КПР, 1-4-b/7, Саветовање комунистичких партија у Москви 1969. године.

³⁴ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-456-514, Разговори са члановима КПИ о ставовима марксистичких партија Европе и света, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-527-536, Разговори са члановима КПИ о друштвеној ситуацији на Медитерану.

³⁵ АЈ, КПР, 1-3-a/44-34, Посета Луиђија Лонга, АЈ, КПР, 1-3-a/44-37, Пријем Луиђија Лонга код Јосипа Броза Тита, АЈ, КПР, 1-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Карилја код Јосипа Броза Тита.

Након завршетка конференције комунистичких партија Европе у Карловим Варима 1967. године, италијански комунисти изразили су незадовољство уопштавањем тема дискусије и начином на који су Совјети (и чехословачки комунисти као формални домаћини) усмеравали токове расправа и излагања представника других комунистичких партија.³⁶ Сантјаго Кариљо и његови сарадници сматрали су да је, упркос извесним тенденцијама Брежњева и совјетске делегације које су одредили као позитивне, само сазивање конференције у Карловим Варима указивало на постојање потребе Совјета да некако одговоре на учестале захтеве многих партија да се организује конференција комунистичких партија Европе.³⁷ Италијански и шпански комунисти сматрали су да је потребно организовати конференцију комунистичких партија Европе која би се бавила управо оним питањима која су саветовања КП Европе у Москви уобичајено изостављала.³⁸ Супротно томе, дирекција Комунистичке партије Француске проценила је да организовање овакве конференције тренутно није потребно, већ да уместо тога треба организовати регионалне сусрете комунистичких партија Европе, са смањеним бројем учесника и онаквим темама дискусије какве би наметале питања која би се бавила искључиво локалним специфичностима, проблемима појединих држава, регија и развојем односа њихових комунистичких партија, али не и актуелним кретањима марксистичке мисли у Европи.³⁹

Развој планова партијских дирекција комунистичких партија Италије и Француске о организацији европске и медитеранске конференције био је условљен односом ових партија према реформистичким тенденцијама у другим комунистичким партијама, као и различитим интересима који су одредили токове покушаја ових партија да посредују у сукобу партија земаља Источног блока.⁴⁰ Након објављивања новог програма реформи партијског руководства КП Чехословачке, Одељење за међународне односе и везе СКЈ запазило је да италијански комунисти све одмереније и уздржаније говоре о заједничким плановима организације медитеранске конференције.⁴¹ Такође, аутори извештаја ис-

³⁶ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Разговори са члановима КПИ о развоју односа партија европске левице.

³⁷ АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/I-77, О боравку генералног секретара КП Шпаније.

³⁸ АЈ, КПР, I-3-a/44-34, Посета Луиђија Лонга, АЈ, КПР, I-3-a/44-37, Пријем Луиђија Лонга код Јосипа Броза Тита, АЈ, КПР, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита.

³⁹ АЈ, КПР, I-3-a/27-96, Посета делегације КП Француске на челу са Валдеком Рошеом.

⁴⁰ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-210-255, Извештаји о сарадњи са КПИ и КПФ.

⁴¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Разговори са члановима КПИ о развоју односа партија европске левице.

тог одељења приметили су да италијански комунисти, супротно француским колегама, после почетка реформи у Чехословачкој све скромније говоре о улози своје партије у одређивању кретања у односима комунистичких партија Европе.⁴² Више месеци пре ових догађаја, француски комунисти су током различитих сусрета са представницима Савеза комуниста Југославије говорили о „новој улози“ своје партије у уређивању односа комунистичких партија Европе, притом често не пропуштајући да нагласе управо борбу против реформистичких струја у другим комунистичким партијама као одређујући чинилац „нове улоге“ француске партије.⁴³

Упркос томе, убрзани процеси зближавања у односима Комунистичке партије Француске и Савеза комуниста Југославије довели су до тога да су југословенски комунисти, током консултативних састанака одржаних у Београду крајем 1967. године, предложили представницима италијанске партије укључивање француских комуниста у заједничке планове две највеће партије реформистичког блока о организацији медитеранске конференције.⁴⁴ Ипак, убрзо се показало да су претпоставке Одељења за међународне односе и везе о могућности промене тренутног односа дирекције француске партије према реформистичким струјама у другим комунистичким партијама ипак биле превише оптимистичне.⁴⁵ Током прве недеље јануара 1968. године, односно у исто време када је у *Комунисту* објављен чланак Јосипа Ђерђе у коме се отворено говори о разговорима југословенских и италијанских комуниста, током којих су извесне тенденције француске партије означене као прогресивне, али и о плановима југословенских и италијанских комуниста у које француска партија није била укључена, Нијаз Диздаревић поднео је партијској дирекцији у Паризу предлоге о проширењу сарадњу са Савезом комуниста.⁴⁶ Француска партија убрзо је прекинула контакте са Савезом комуниста Југославије, а формално је одговорила на предлоге о проширивању сарадње тек током априла 1968. године, условљавајући притом покретање разговора о проширивању сарадње две партије учешћем југо-

⁴² АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-456-514, Разговори са члановима КПИ о ставовима марксистичких партија Европе и света, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-527-536, Разговори са члановима КПИ о друштвеној ситуацији на Медитерану.

⁴³ АЈ, КПР, I-3-a/27-96, Посета делегације КП Француске на челу са Валдеком Рошеом.

⁴⁴ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-420, Информације о консултативним састанцима са КПИ у Београду и Риму.

⁴⁵ АЈ, КПР, I-3-a/27-102, Извештаји о боравку делегације КПФ на XVIII конгресу СКЈ, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-213, Информације о неким питањима сарадње са КП Француске.

⁴⁶ АЈ, СКЈ, 597-IX, 48/I-393, Писмо КПИ о чланку Ј. Ђерђе објављеном у *Комунисту*, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-211, Нацрти предлога о будућем проширивању сарадње са КП Француске.

словенске делегације на конференцији коју планира да организује о ситуацији у Чехословачкој.⁴⁷ Неуспех руководства француске партије да током лета 1968. године организује конференцију комунистичких партија Европе са циљем осуде руководства КП Чехословачке, означио је крај покушаја ове партије да се постави као посредник између захтева за реформама комунистичких партија Западне Европе и политичке воље највеће комунистичке партије Источне Европе.⁴⁸

Истовремено, дирекција Комунистичке партија Италије постепено је напуштала или настојала да промени раније планове о заједничкој организацији медитеранске конференције са Савезом комуниста Југославије, отворено образлажући своје поступке императивима својих покушаја да посредује у компромисном превазилажењу сукоба комунистичких партија Совјетског Савеза и Чехословачке.⁴⁹ Већ током разговора италијанских и југословенских комуниста вођених априла и маја 1968. године, могло се приметити да италијанска партија полако напушта првобитне организацијске концепције око којих су Јосип Броз Тито и Луиђи Лонго постигли договор током претходне године.⁵⁰ Италијанска партија свела је теме дискусије одређене за медитеранску конференцију на питања успона империјализма и заоштравања кризе на Блиском истоку, оправдавајући овакве измене планова тражењима представника арапских покрета и партија, који су прихватили да упуте делегације на конференцију захваљујући утицају Савеза комуниста Југославије.⁵¹ Одељење за међународне односе и везе председништва СКЈ изнело је процену да италијански комунисти одустају од првобитних одређења тема за дискусију управо да отварање и проширивање ових тема не би угрозило процесе зближавања партијске дирекције КП Италије са руководством комунистичких партија Источне Немачке, Пољске и Совјетског Савеза.⁵²

⁴⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-211, Одговор дирекције КПФ на предлоге о сарадњи које је поднео Н. Диздаревић.

⁴⁸ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-220-222, О одговору СКЈ на позив КПФ да учествује на конференцији КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-220-223, Извештаји о одустајању КПФ од одржавања конференције КП Европе.

⁴⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-421, Нека запажања о ставовима КП Италије поводом догађаја у Чехословачкој, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, О сарадњи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

⁵⁰ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-403-411, Белешке разговора са Павлонијем, Пекиолијем и Пајетом.

⁵¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-421, Нека запажања о ставовима КП Италије поводом догађаја у Чехословачкој, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, О сарадњи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

⁵² АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, Информације о развоју сарадње са Комунистичком партијом Италије.

Такође, извештаји партијских тела југословенске партије показују да је велики део преписке италијанске и југословенске партије у месецима током удаљавања партијских ставова о организацији медитеранске конференције био посвећен одржавању избора у Италији.⁵³ Италијански комунисти често су у разговорима са југословенским колегама говорили о јачању конкуренције на италијанској левици и успону популарности влада левог центра, али и о значају финансијске подршке Совјетског Савеза предизборним напорима Комунистичке партије Италије.⁵⁴ Остаје неизвесно до које мере је финансијска зависност предизборне кампање КПИ од финансијске подршке СССР-а утицала на одустајање партијске дирекције од првобитних договора са Савезом комуниста Југославије о организацији медитеранске конференције, а у којој мери је одлука италијанских комуниста да напусте првобитне договоре са југословенским колегама представљала део раније дефинисаних планова италијанских комуниста да се приближе Совјетима у тренуцима ескалације спорова око реформи у Чехословачкој.⁵⁵ Са друге стране, критички ставови француских комуниста о улози југословенске партије у организацији медитеранске конференције постали су знатно оштрији после почетка оних сукоба партија европске левнице који су уследили након објављивања реформистичког програма КП Чехословачке.⁵⁶

Комунистичке партије Шпаније и Грчке нису узеле планирану улогу у организацији медитеранске конференције коју је Комунистичка партија Италије одржала у Риму у мају 1968. године, а аутори извештаја партијских тела југословенске партије закључили су да притом остаје дискутабилно и до које мере су италијански комунисти инсистирали на учешћу шпанских и грчких колега.⁵⁷ Ипак, дирекција италијанске партије је непосредно након конференције у Риму упутила писмо руководству Савеза комуниста у коме износи примедбе на равнодушно држање

⁵³ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-421, Нека запажања о ставовима КП Италије поводом догађаја у Чехословачкој, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, О сарадњи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

⁵⁴ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-403-411, Белешке разговора са Павлонијем, Пекиолијем и Пајетом.

⁵⁵ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-432, Анализа предлога о финансијској помоћи КПИ које је у Београду изнео Карло Галуци, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, Информације о развоју сарадње са КП Италије.

⁵⁶ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-213, Информације о неким питањима сарадње са КП Француске, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-218, О позиву КПФ за учешће на конференцији КП Европе о Чехословачкој.

⁵⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-513-557, Разговори са члановима КП Италије о кретањима у односима КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-712-779, Информације о значајним ставовима КПШ и КПГ.

југословенских представника током конференције комунистичких партија Медитерана.⁵⁸ Ђанкарло Пајета је касније тврдио да је дошло до неспоразума између руководства две партије, односно да је италијанска партија очекивала да ће југословенски представници на лицу места проширити дискусију и подстицати присутне делегације да разматрају управо она питања која су одређена као теме конференције током разговора Броза и Лонга и током потоњих консултативних сусрета.⁵⁹ Одељење за међународне односе и везе изнело је процену да је Пајетина посета Београду била покушај италијанске партије да се на суптилан начин превазиђе потенцијални сукоб, још пре него што је руководство Савеза комуниста Југославије изнело отворене критике држања италијанских комуниста.⁶⁰ Док је Пајета у разговорима са представницима југословенске партије нарочито наглашавао тешку позицију италијанских комуниста у односима са Совјетима и напоре партијске дирекције да се приближи руководством КП Источне Немачке и Пољске, партијске институције Савеза комуниста Југославије показивале су разумевање за положај КП Италије, али и потпуну индиферентност према исходима медитеранске конференције.⁶¹

Аутори извештаја Одељења за међународне односе и везе СКЈ означили су медитеранску конференцију одржану током „пролећа побуна“ 1968. године у организацији КП Италије као „*потпуно некомпетентно организовани скуп симболичног карактера*“, чији су организатори у страху од реакције совјетске партије, побуне унутрашње болшевичке струје, или пак предизборног опортунизма, потпуно напустили раније споразуме Тита и Лонга, и тиме онемогућили југословенску партију да у Риму покрене она питања која су две партије раније одредиле као кључна за представљање својих реформистичких идеја другим марксистичким партијама Медитерана.⁶² У складу са наведеним, аутори извештаја партијских тела Савеза комуниста Југославије нису очекивали да ће медитеранска конференција постати трајна институција окупљања комунистичких партија реформистичког опредељења,

⁵⁸ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Преписка са партијским телима и представницима КП Италије.

⁵⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом.

⁶⁰ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-421, Нека запажања о ставовима КП Италије поводом догађаја у Чехословачкој, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, О сарадњи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

⁶¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, Информације о развоју сарадње са Комунистичком партијом Италије.

⁶² АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, О сарањи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

као ни онаква алтернатива конференцијама у организацији совјетске и блиских партија Источног блока, каква би касније могла постати идејни модел за организацију европске и светске конференције реформистичких партија.⁶³ Почетком седамдесетих година, након промене партијске идеологије Комунистичке партије Италије, поново су почели преговори између италијанских и југословенских комуниста о одржавању медитеранске конференције марксистичких партија реформистичког блока. Ипак, медитеранске конференције у чијој је припреми учествовала југословенска партија, и које су организоване уз финансијску подршку југословенских партијских и државних институција, имале су потпуно другачији карактер него што је имала медитеранска конференција чије су идејне концепције настале током сусрета Јосипа Броза Тита и Луиђија Лонга 1967. и 1968. године.⁶⁴

Епилог неуспеха прве медитеранске конференције и промене ставова комунистичких партија Европе уочи почетка чехословачке кризе

Док су односи италијанских и југословенских комуниста током лета 1968. године пролазили кроз комплексне фазе повремених неслагања партијских руководстава, али не и трајног удаљавања две највеће реформистичке партије Европе, Комунистичка партија Совјетског Савеза најавила је организацију нове конференције пар-

⁶³ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-401-426, Преписка са партијским телима и представницима КП Италије, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом.

⁶⁴ Анализирани извори показују да је седамдесетих година медитеранска конференција постала форум за окупљање комунистичких и социјалистичких партија медитеранских држава, као и да је југословенска партија финансирањем медитеранских конференција покушавала да допринесе зближавању италијанских, француских и шпанских комуниста са социјалистима. О томе колико је медитеранска конференција временом изгубила на значају сведочи и чињеница да су 1976. године југословенски и италијански комунисти били спремни да прихвате чак и да СКЈ и еврокомунистичке партије учествују на конференцији као посматрачи, а да социјалистичке партије Италије, Француске и Шпаније одреде теме дискусије. На основу наведеног може се претпоставити да један од потенцијалних разлога опадања значаја медитеранске конференције у перцепцијама југословенских, али и италијанских комуниста, треба тражити у чињеници да су три највеће еврокомунистичке партије већ одавно привеле крају процесе промене својих партијских идеологија, као и да је утицај совјетске партије на процесе формирања партијских политика комунистичких партија Медитерана био у сталном опадању, да би коначно нестао након Берлинске конференције комунистичких партија Европе 1976. године (АЈ, ССРНЈ, А-074-078, Међународна сарадња, Извештаји о иницијативама КП Италије и сарадњи са КП Италије у циљу реализације планова о организацији конференције КП Медитерана).

тија МРП-а.⁶⁵ Представници комунистичких партија Италије и Шпаније током разговора са југословенским комунистима износили су процене да Совјети организују светску конференцију комунистичких партија управо да би понудили формални одговор на захтеве партија међународног покрета за организацијом конференције, а избегли да конференција заправо разматра питања везана за агенду реформистичких струја у појединачним партијама.⁶⁶ Чланови дирекција италијанске и шпанске партије износили су наведене претпоставке и годину дана раније поводом организације конференције комунистичких партија Европе у Карловим Варима, али тада се италијански и шпански комунисти нису надали да ће у уским круговима европских марксистичких партија које су учествовале на конференцији у Чехословачкој наћи подршку за истицање својих реформистичких идеја.⁶⁷ Након догађаја у Чехословачкој који су окупирали пажњу партија МРП-а и након значајног проширивања сарадње и зближавања са југословенским комунистима, дирекције шпанске и италијанске партије повериле су југословенским комунистима своје процене да ће управо утицај Савеза комуниста Југославије на комунистичке партије тзв. „Трећег света“ пореметити равнотежу снага на конференцији и приморати Совјете да прихвате барем формалну дискусију о захтевима реформистичких струја.⁶⁸

Нарочито након што је одустала од договореног плана организације медитеранске конференције, Комунистичка партија Италије инсистирала је да Савез комуниста Југославије пошаље делегацију на нову конференцију партија МРП-а, где би подржала реформистички програм италијанских и шпанских комуниста и окуражила представнике партија и покрета ваневропског света да иступе са сличним захтевима.⁶⁹ Дирекција италијанске партије обећавала је да ће италијански комунисти овог пута остати доследни својим ранијим плановима и да ће јасније и упор-

⁶⁵ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-421, Нека запажања о ставовима КП Италије поводом догађаја у Чехословачкој, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, О сарадњи са КПИ и држању КПИ у односима са другим партијама.

⁶⁶ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-513-557, Разговори са члановима КП Италије о кретањима у односима КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-712-779, Информације о значајним ставовима КПШ и КПГ.

⁶⁷ АЈ, КПП, I-3-a/44-34, Посета Луиђија Лонга, АЈ, КПП, I-3-a/44-37, Пријем Луиђија Лонга код Јосипа Броза Тита, АЈ, КПП, I-3-a/110-4, Пријем генералног секретара КПШ Сантјага Кариља код Јосипа Броза Тита.

⁶⁸ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-413-421, Разговори са представницима КП Италије о развоју односа марксистичких партија Медитерана, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-91-110, Пријем и посете Сантјага Кариља СФР Југославији.

⁶⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-411, О посети Ђ. Пајете, стенографске белешке разговора са Ђ. Пајетом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-403-411, Белешке разговора са Павлонијем, Пекиолијем и Пајетом.

није захтевати дискусију о реформама од КП Совјетског Савеза, што су им југословенски комунисти раније замерали да не чине довољно одлучно.⁷⁰ Упркос томе, руководство југословенске партије није сматрало да би чак и успех италијанских планова о измени уобичајених токова дискусије на конференцији партија међународног покрета могао да допринесе промени става совјетске партије о агенди реформистичких струја.⁷¹ Партијске структуре Комунистичка партије Грчке, које ће убрзо постати познате као унутрашња партија, такође нису показале велики ентузијазам према новој конференцији комунистичких партија света, што се уклапало са већ уобичајеним одсуством грчких комуниста у земљи са скупова и догађаја партија Међународног радничког покрета.⁷² Поред ограничења узрокованих политикама војне диктатуре у Грчкој, интересовање грчких комуниста у земљи за учешће у конференцијама чијом организацијом руководе партије земаља Источног блока знатно је опало након што је совјетска партија отворено подржала Колијанисову конзервативну струју, иако се већи део грчких комуниста у земљи определио да пружи подршку Парцалидису и реформистима.⁷³

Упркос томе што је непосредно пре промене руководства КП Чехословачке захтевала да се европске конференције комунистичких партија сведу на локалне састанке, након одређивања нових партијских политика чехословачке партије, Комунистичка партија Француске покренула је иницијативу за сазивањем европске конференције која би осудила ставове Дубчековог руководства.⁷⁴ Након што је одустала од ових планова током заоштравања сукоба партија Варшавског блока, француска партија није више говорила о организацији европске конференције, али је показала готово изненадно интересовање за учешће у организацији медитеранске конференције.⁷⁵ Непосредно након почетка великих сукоба комунистичких партија Европе у епилогу војне интервенције у Че-

⁷⁰ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-415, Информације о посетама делегација СКЈ Италији и КПИ СФР Југославији.

⁷¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/I-392-426, Информације о развоју сарадње са Комунистичком партијом Италије.

⁷² АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/I-732, Из разговора В. Бакарића са Парцалидисом и Димитријом у Букурешту, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/I-736, О састанку Драга Кунца са Парцалидисовим сарадником С. Зографосом.

⁷³ АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/I-728, Информације о сукобу у Комунистичкој партији Грчке, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/I-723, Информације о новом Уједињеном централном комитету Комунистичке партије Грчке.

⁷⁴ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-211, Одговор дирекције КПФ на предлоге о сарадњи које је поднео Н. Диздаревић, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-220-222, О одговору СКЈ на позив КПФ да учествује на конференцији КП Европе.

⁷⁵ АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-220-223, Извештаји о одустајању КПФ од одржавања конференције КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/I-226-255, Информације о активностима КП Француске у односима са другим КП Европе.

хословачкој, Комунистичка партија Италије поново је покренула разговоре са Савезом комуниста Југославије о заједничком учешћу у организацији медитеранске конференције.⁷⁶ Италијански комунисти показали су велику спремност да стварање нових планова о организацији медитеранске конференције започну управо проширивањем старих идејних концепција представника две партије чији је даљи развој прекинут током бурних догађаја 1968. године.⁷⁷ Тек нешто касније, Комунистичка партија Италије означила је организацију медитеранске конференције као потенцијалну потврду своје истрајности у напорима да у сфери односа комунистичких и социјалистичких партија Европе и света доследно примењује управо онакве политике какве би одговарале новим одређењима партијске идеологије усвојеним на XII Конгресу италијанских комуниста.⁷⁸

Након догађаја у Чехословачкој крајем лета 1968. године, шпански комунисти почели су да користе конгресе пријатељских комунистичких партија Европе као јединствене форуме за одржавање формалних и неформалних састанака и консултација са представницима других партија.⁷⁹ Са друге стране пак, извештаји партијских тела југословенске партије показују да је Комунистичка партија Шпаније након почетка сукоба са совјетском партијом готово потпуно одустала од идеја о одржавању велике европске конференције комунистичких партија која ће расправљати о реформистичким политикама.⁸⁰ Убрзо после почетка новог расцепа у Комунистичкој партији Грчке који је поделио грчку партију на две целине, грчки комунисти у земљи и у иностранству имали су потпуно другачија очекивања од потенцијалне конференције комунистичких партија Европе.⁸¹ Такође, упркос почетку унутрашњих су-

⁷⁶ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-432, Прелиминарна анализа два предлога која је у Београду изнео Карло Галуци.

⁷⁷ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-436-437, О разговорима са Берлингуером, Лонгом, Пајетом и Галуцијем, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-432, Стенографске белешке разговора Стана Доланца са Антонијем Минучијем, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-438, Белешке разговора В. Бакарића и С. Доланца са А. Косутом.

⁷⁸ АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-427, Припремни материјали за XII Конгрес Комунистичке партије Италије, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, Информације о развоју сарадње са Комунистичком партијом Италије.

⁷⁹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-81, Белешке разговора Кире Хади Василева са Сантјагом Карилљом, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-82, Информације о сусретима са члановима руководства КП Шпаније на конгресу КП Белгије.

⁸⁰ АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-91-110, Анализе преписке партијских тела и представника СКЈ и КП Шпаније, АЈ, СКЈ, 507-IX, 122/1-52-81, Информације о значајним ставовима КП Шпаније.

⁸¹ АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-728, Информације о сукобу у Комунистичкој партији Грчке, АЈ, СКЈ, 507-IX, 33/1-723, Информације о новом Уједињеном централном комитету Комунистичке партије Грчке.

коба у Комунистичкој партији Француске и делимичној промени партијских политика, француски комунисти и даље су имали доста другачије идеје о организацији европске конференције од оних које је следила партијска дирекција Комунистичке партије Италије након почетка сукоба италијанске и совјетске партије.⁸² Било је потребно да прође готово целих десет година од конференције комунистичких партија Европе у Карловим Варима пре него што је питање организације конференције која ће одредити заједничке ставове о променама партијских идеологија поново постало одређујуће питање у развоју односа комунистичких партија Европе.⁸³

Luka FILIPOVIĆ

LEAGUE OF COMMUNISTS OF YUGOSLAVIA AND THE FIRST
ATEMPT TO ORGANIZE THE MEDITERRANEAN CONFERENCE
OF EUROPEAN COMMUNIST PARTIES 1967-1968.

Summary

The failed attempt of Yugoslav and Italian communists to organize the Mediterranean conference of then reformist, and later eurocommunist parties, represents the first recorded case when Italian communists relied on the financial aid of LCY to accomplish their programs for increasing the PCI influence in the international communist organizations, rather than on the help that was previously provided to Italian communists by the Soviet party. Also, the case of the 1968. Mediterranean conference represents the first instance in which the party leadership of Italian communists plotted with the Yugoslav communists to undermine the influence of Soviet and other Eastern European parties in the international communist organizations. However, and although very important for comprehension of the later events and future development of the relations between the LCY and PCI, initial plans of Josip Broz Tito and Luigi Longo about organization of the conference as well as their complex arrangements concerning the reformist agenda that was supposed to influence the subjects of conference discussion, never left the sphere of informal talks between the representatives of Yugoslav and Italian parties and became a part

⁸² АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-220-223, Извештаји о одустајању КПФ од одржавања конференције КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 30/1-226-255, Информације о активностима КП Француске у односима са другим КП Европе, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-427, Припремни материјали за XII Конгрес Комунистичке партије Италије, АЈ, СКЈ, 507-IX, 48/1-392-426, Информације о развоју сарадње са Комунистичком партијом Италије.

⁸³ АЈ, КПР, I-2/68, Припреме за конференцију комунистичких партија Европе у Брлину 1976. године.

of history. Regardless, the unsuccessful attempt of organizing the Mediterranean conference of the reformist Marxist parties of Europe didn't manage to change the long-term direction in which relations between Yugoslav and Italian communists evolved in the late 60s, but only to foreshadow the future cooperation between LCY and PCI in the efforts to further develop and promote the reformist agenda among other communist parties of both Western and Eastern Europe.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивски извори:

Архив Југославије, фонд 507, ЦК СКЈ, Међународне комисије - Одељење за међународне односе и везе: Француска, Шпанија, Италија, Грчка.

Архив Јосипа Броза Тита (у Архиву Југославије), Кабинет Председника Републике (КПР).

Архив Југославије, фонд 142, Савез социјалистичког радног народа Југославије (ССРНЈ).

Литература:

Balampanidis, I. „Eurocommunism and social democracy“ in: *Eurocommunism: From Communist to Radical European Left* London, Routledge, 2015.

Brewer, M. D. and Stonecash J. „The Threats of Communism, Socialism and Redistribution“, in: *Polarization and the Politics of Personal Responsibility*, ed. by M.D. Brewer (Oxford: Oxford University Press, 2015), 91-109.

D.T. Teszar, „The Hungarian Connection: the 1956 Hungarian Revolution and its impact on Mao Zedong's Domestic Policies in the late 50s“, *Global Politics Review*, Vol 1. No. 1 (2015). 18–34.

Goldthorpe, J.H and others „The Affluent Worker and the Thesis of Embourgeoisment: Some preliminary research findings“, *Sociology*, Vol. 1, No. 1 (1967), 11–37.

Kramer, M. „Stalin, The split with Yugoslavia, and Soviet-East European Efforts to resist control“, in: *Stalin and Europe, Imitation and Domination 1928–1953*, ed. by: R. Brandon, T. Snyder (Oxford: Oxford University Press, 2014), 295–316.

Mijatov, N. - *Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950–1958)*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 2019.

Miletić, A. „Political Parties and Movements as Alternative Options for Yugoslavia's Policy of International Cooperation“, in: *On The Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia Between Alliances and Neutrality/Non-Alignment* ed: S. Mičić and J. Čavoški, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2022.

P. Roberts, „The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World”, *Journal of Cold War Studies*, 1 (2010), 120–138.

Sant’Ana, Andre A. and Weller L, „The Threat of Communism during the Cold War: A constraint to social inequality”, *Comparative Politics*, Vol.52, No.3 (2020), 359–381.